

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

Macht als centraal concept voor de analyse van causaliteit in het sociale leven: een verduidelijking

Reinoud Bosch*

Het is duidelijk dat mijn essay de nodige verduidelijking behoeft. Dat is niet zo vreemd. Ik heb een boek over macht geschreven met 430 pagina's (Bosch, 2016). Als ik alles zo goed mogelijk in dat boek zou hebben verduidelijkt, zou ik geëindigd zijn met een boek met meer dan 1000 pagina's. Laat staan dat ik in een essay met een beperkt aantal pagina's mijn volledige analyse klip-en-klaar uiteen zou kunnen zetten.

In mijn essay komen vier thema's voor, die alle in de commentaren van Wester en Jansen de revue passeren:

1. De definitie van het woord 'macht': wat wordt er bedoeld als het woord 'macht' wordt gebruikt?
2. De analyse van het *concept* 'macht': welke ideeënwereld is verbonden met het machtsbegrip? Hoe kan die ideeënwereld worden geanalyseerd?
3. De uitkomst van de conceptuele analyse: welke categorieën, subcategorieën en elementen van het machtsconcept kunnen worden onderscheiden?
4. De toepassing van het concept 'macht' als *sensitizing concept* bij de analyse van causaliteit in het sociale leven. Hoe kan het machtsconcept worden ingezet bij causale analyse?

De nadruk in mijn essay ligt op de eerste twee thema's: de definitie van het woord 'macht' en de analyse van het concept 'macht'. De uitkomst van de conceptuele analyse (het derde thema) geef ik alleen kort weer, en ik merk aan het einde van het essay alleen even kort op dat ik in mijn boek voorbeelden geef van het gebruik van het machtsconcept als *sensitizing concept* (het vierde thema). Naar nu blijkt, heeft dit tot wat verwarring geleid. Laat ik ter verduidelijking de vier thema's even doorlopen.

De definitie van het woord 'macht'

In 1970 definieerde Arendt het woord 'macht' als volgt:

'Power corresponds to the human ability not just to act but to act in concert. Power is never the property of the individual; it belongs to a group and remains in existence only so long as the group keeps together. When we say of somebody

* Dr. ing. Reinoud Bosch is eindredacteur van KWALON. E-mail: reinoudbosch@hotmail.com.

that he is 'in power' we actually refer to his being empowered by a certain number of people to act in their name.' (Arendt, 1970, p. 44)

'Macht' wordt hier gezien als *legitiem* – afhankelijk van de (h)erkenning van macht door anderen. Deze definitie past bij de visie van Wester, wanneer hij schrijft:

'Het gaat er bij macht juist om dat je dat hebt ten opzichte van anderen, mensen of sociale eenheden, die als het ware die macht moeten (h)erkennen, anders werkt macht niet als macht (maar wordt het gewoon geweld of dwang).'

De definitie van Arendt werd in 1974 door Lukes bekritiseerd, omdat de rol van macht bij onderwerping (geweld, dwang en meer) en manipulatie hierbij wordt verwaarloosd. Hij stelde in plaats daarvan een definitie van 'macht' voor die de nadruk legt op conflict en weerstand:

'A exercises power over B when A affects B in a manner contrary to B's interests.' (Lukes, 1974, p. 27)

Deze definitie past bij de visie van Jansen, wanneer hij schrijft:

'De woorden macht en vooral machtsuitoefening worden vooral gebruikt als het gaat om *omstreden* gedragsbeïnvloeding, dus waar conflicten bestaan of waar de auteur vindt dat het niet deugt en dat mensen of organisaties zich zouden moeten verzetten tegen de machthebbers.'

De op conflict gebaseerde definitie van het woord 'macht' zoals gegeven door Lukes werd in de jaren tachtig van de vorige eeuw op twee manieren ondergraven. Enerzijds door het werk van Foucault, waarin macht als algemeen aanwezig en als conflictueel *en* constructief werd gezien:

'(...) power must be understood in the first instance as the multiplicity of force relations immanent in the sphere in which they operate and which constitute their own organisation; as the process which, through ceaseless struggles and confrontations, transforms, strengthens, or reverses them, as the support which these force relations find in one another, thus forming a chain or system, or on the contrary, the disjunctions and contradictions which isolate them from one another.' (Foucault, 1978, p. 92)

En anderzijds door het werk van Morriss, die macht definieerde als '*the ability to effect something*' (Morriss, 2002, p. 40), of dat vermogen nu op legitimiteit berust (Wester) of juist betrekking heeft op conflicten (Jansen). De definitie van Morriss van 'macht' in termen van 'vermogen' (positief of negatief, legitiem of niet legitiem) is binnen de machtsdiscussie zo overtuigend gebleken dat niet alleen Lukes (2005) zich tot deze definitie bekeerde, maar ook Foucauldiaanse postmodernisten zoals Haugaard en Clegg (2012).

In mijn definitie van 'macht' ben ik een stapje verdergegaan dan Morriss door

macht, met verwijzing naar Plato (360 v. Chr.) en Locke (1690), te definiëren als *'relative ability to affect or receive'*. De term *'relative'* betekent hierbij 'betrekking hebbend op, in verband staan met iets anders' (hoe dat afwijkt van de betekenis van het door Wester voorgestane *'relationeel'* is mij na raadpleging van Van Dale niet duidelijk). Dit is een brede definitie van het woord 'macht' waar een breed machtsconcept bij hoort dat zowel legitieme als conflictuele macht omvat, en meer.

De analyse van het concept 'macht'

Hoe kan de ideeënwereld verbonden met macht worden geanalyseerd? Ik heb daarvoor een hermeneutische methode ontdekt/ontwikkeld die ik kort weergeef in mijn essay. De kern van die methode bestaat uit stappen die kwalitatieve onderzoekers bekend in de oren zullen klinken: coderen, categoriseren, relateren, synthetiseren, saturatie (maar dan wel hermeneutisch!).

In mijn essay geef ik twee voorbeelden van dit proces. Dit zijn dus voorbeelden van conceptuele analyse en niet van het gebruik van het machtsconcept als *sensitizing concept*. Van dat laatste lijkt Wester uit te gaan wanneer hij schrijft:

'Je zou verwachten dat aan de hand van voorbeelden (onderzoek waarin het begrip is gebruikt volgens de globale definitie zoals Reinoud bedoelt) dit globale begrip een uitwerking krijgt. Maar de voorbeelden zijn zo divers (macht over een ander; informatiegebruik in beslissingsprocessen; verdelingsprocessen op samenlevingsniveau) dat moeilijk te herkennen valt wat wel of niet betrekking heeft op macht.'

In tegenstelling tot Wester ga ik uit van een breed machtsconcept – en niet een machtsbegrip 'afgebakend' tot haar definitie – en ik geef aan de hand van de voorbeelden aan hoe ik dat brede machtsconcept heb geanalyseerd. Tijdens mijn analyse van de ideeënwereld verbonden met macht heb ik een grote hoeveelheid materiaal gebruikt dat onder meer bestond uit teksten van machtstheoretici, vaak op specifieke vakgebieden. Delen van die teksten heb ik gecodeerd, gecategoriseerd, gerelateerd en gesynthetiseerd waarbij ik ook gebruik heb gemaakt van zinvolle bestaande codes en categorieën.

De voorbeelden die ik geef, bieden een zeer beperkt beeld van het gehele analyseproces. Dat gehele analyseproces heeft zo'n 25 jaar beslagen, en al zou ik het willen, de stukjes knip- en plakwerk van het oorspronkelijke analyseproces zou ik niet meer kunnen achterhalen. De ontwikkeling van *computer assisted qualitative data analysis software* stond toen nog in de kinderschoenen. De voorbeelden die ik in mijn essay geef van de *analyse* van het machtsbegrip, zijn dan ook illustratief en op geen enkele manier uitputtend.

De uitkomst van de conceptuele analyse

In mijn essay bied ik een zeer beknopte beschrijving van de uitkomst van de conceptuele analyse, het uitgewerkte machtsconcept – weergegeven in tabel 4. In mijn boek beslaat die beschrijving zo'n 250 pagina's. Het is onmogelijk alle *ins and outs* van de categorieën van het machtsconcept in een kort essay te beschrijven. Daardoor komen de categorieën kennelijk op Wester wat 'toevallig' over.

Zelf heb ik sterk het gevoel saturatie te hebben bereikt. Alles waarvan ik maar het idee had dat het met het machtsbegrip te maken had, wordt in mijn boek behandeld. Uiteraard zal mijn analyse op bepaalde specialistische (sub)vakgebieden onvolledig zijn, maar de in tabel 4 weergegeven hoofdcategorieën en subcategorieën dekken wat mij betreft – met de tot die subcategorieën behorende ondercategorieën en elementen – de lading van het machtsconcept. Ik denk dat lezers alleen kunnen bepalen of mijn analyse ook in hun geval saturatie betekent door het volledige boek te gaan lezen. Dat valt aan de hand van mijn essay niet te bepalen.

De toepassing van het machtsconcept als sensitizing concept bij de analyse van causaliteit

In mijn essay noem ik alleen aan het einde een aantal toepassingen die ik in mijn boek geef van het machtsconcept als *sensitizing concept*. Ik bied geen specifieke uitwerking. Laat ik die omissie bij dezen compenseren door de samenvatting uit mijn boek te reproduceren van de uitkomst van mijn toepassing van de categorieën van *personal agency* bij een uitgebreide analyse van de *personal agency* van Vladimir Putin op basis van zijn (auto)biografie (Putin, Gevorkyan, Timakova & Kolesnikov, 2000). De gebruikte categorieën van *personal agency* als *sensitizing concept* zijn achtereenvolgens omgeving, *behavior episode schemas*, menselijke doelen en waarden, emoties, besluitvorming, intenties, acties, persoonlijkheid en effectiviteit.

'Putin came from a poor, authoritarian, conservative, and benevolent milieu, finding refuge and a sense of community in a tough judo club where high importance was placed on mutual respect. At the KGB he also experienced a sense of community combined with mutual respect, and he learnt how to network and gather information. In St. Petersburg he learnt how to manage public affairs. With his move to the General Affairs Department in Moscow, his attitude to public administration shifted from democratic to hierarchical due to his networking with regional governors. Moving from the FSB to the Presidency gave Putin the opportunity to "control everybody else". Behavior episode schemas indicate that Putin couples the use of force to powerlessness and the attainment of power, and that he abhors betrayal. The value types that appear in the book fit a benevolent conservative authoritarian motivation. No decent interpretation arises of specific emotions affecting Putin's personal agency.

In his decision-making, Putin prefers to use information from multiple sources. He has a good memory and a quick mind. His beliefs have a nationalist and moderately authoritarian orientation. His thinking has a patriotic bias. His

deliberate decision-making is fast and resolved, but not overly fast. His intentions are oriented at strengthening the power and security of Russia, while providing for social, economic, and political reconstruction. He also intends to centralize power, if need be in an authoritarian fashion. Putin works hard and focused, takes care of his health, and stays well-informed. He routinely diverts attention from oppositional forces, and pays respect to powerful connections. He has destroyed evidence, distanced himself from potentially harmful connections, and undertaken military action. He is highly conscientious, low in neuroticism, mixed in agreeableness, moderate in extraversion, and mixed on openness to experience. He is highly effective. (...) if the reader is looking for a truly plausible story, a massive number of other, and more recent, sources are available. Still, an interesting picture of Putin's agency arises from *First Person* on the basis of the categories of personal agency.' (Bosch, 2016, p. 104)

Conclusie

Net als de meeste hedendaagse machtstheoretici sta ook ik een breed machtsbegrip voor. Het voordeel daarvan is dat het een diepgaand en gericht inzicht biedt in causaliteit. Zo kijk je niet alleen naar *personal agency* – de relatie tussen persoonlijke eigenschappen en gedrag in een bepaalde context – maar ook naar machtsstructuren, manieren van machtsuitoefening over anderen, situaties, *fields*, strategieën, interacties, scenario's, *collective agency* (in en door formele en informele organisaties en netwerken) en machts effecten: hoe kan bijvoorbeeld de actie van een enkele persoon *collective agency* in gang zetten zodat bepaalde grote machts effecten resulteren? Dat is bijvoorbeeld de échte vraag bij het in gang zetten van een orkaan door een vlinder (Wester), of een spontane massademonstratie door een toevallige passant. Of hoe kunnen bijvoorbeeld in een bepaald *field* bepaalde machts effecten resulteren als gevolg van de modaliteiten van de genoemde categorieën van macht die relevant zijn voor dat specifieke *field*? Dat is de échte vraag bij een analyse van een potentiële relatie tussen het vaststellen van een maximumsnelheid en het voorkomen van dodelijke ongelukken (Jansen).

Dat brede machtsbegrip heb ik ontwikkeld door mij als kwalitatief onderzoeker onder te dompelen in heel veel materiaal dat ik vervolgens heb gecodeerd, gecategoriseerd, aan elkaar gerelateerd en gesynthetiseerd tot een helder uitgewerkt machtsconcept met een passende definitie van het woord 'macht'. En dat brede machtsconcept biedt de middelen die ik nodig heb om een omvattende causale analyse uit te kunnen voeren – op het gebied van internationale relaties, zoals Wester stelt, maar ook op andere politieke, sociale, economische en sociaalpsychologische gebieden. Een omvattende causale analyse biedt vervolgens mogelijkheden voor een ethische analyse van verantwoordelijkheid en schuld (*à la* Wester). Net als andere hedendaagse machtstheoretici ben ik van mening dat een degelijke ethische analyse dient te worden gescheiden van een machtsanalyse (Haugaard, 2010, 2012; Dowding, 2012).

Literatuur

- Arendt, H. (1970). *On violence*. New York: Harcourt, Brace and World.
- Bosch, R. (2016). *Power: A conceptual analysis*. The Hague: Eleven International Publishing.
- Dowding, K. (2012). Why should we care about the definition of power? *Journal of Political Power*, 5(1), 119-135.
- Foucault, M. (1978). *The History of Sexuality, Vol. 1: An Introduction*. R. Hurley (Transl.). New York: Vintage.
- Haugaard, M. (2010). Power: A 'family resemblance' concept. *European Journal of Cultural Studies*, 13(4), 419-438.
- Haugaard, M. (2012). Rethinking the four dimensions of power: Domination and empowerment. *Journal of Political Power*, 5(1), 33-54.
- Haugaard, M. & Clegg, S. (Eds.). (2012). *Power and politics. Four volume set*. Los Angeles: Sage.
- Locke, J. (1690). *An essay concerning human understanding*. Retrieved from: <http://www2.hn.psu.edu/faculty/jmanis/locke/humanund.pdf>
- Lukes, S. (1974). *Power: A radical view*. London: Macmillan.
- Lukes, S. (2005). *Power: A radical view* (2nd expanded edition). Basingstoke, England: Palgrave Macmillan.
- Morriss, P. (2002). *Power: A philosophical analysis* (2nd edition). Manchester: Manchester University Press.
- Plato (360 v. Chr.). *Sophist*. B. Jowett (Transl.). Retrieved from: <http://classics.mit.edu/Plato/sophist.1b.txt>
- Putin, V., Gevorkyan, N., Timakova, N. & Kolesnikov, A. (2000). *First Person: An Astonishingly Frank Self-Portrait by Russia's President Vladimir Putin*, C.A. Fitzpatrick (Transl.). London: Hutchinson.